

Климатичните промени и глобалното управление

Бойко Вълчев*

Резюме: Настоящата статия приема за даденост това, което учените от другите области на науката са установили по отношение на климатичните промени. Обект на анализ е начинът, по който политиците реагират на предизвикателствата, които климатичните промени поставят. Работната хипотеза е, че високата цена на борбата с климатичните промени води до конкурентни предимства и съответно икономически ползи за държавите, които избират да игнорират проблема. Затова политици, които са фокусирани върху оставането си на власт, предпочитат краткосрочните ползи пред дългосрочните рискове. Това поставя държавите на практика в затворническа дилема по отношение на климатичните промени – цената на сътрудничеството е по-висока от цената на едностранчивото и конфликтно поведение. Изводът е, че именно структурата на системата на международните отношения – анархичността на системата и липсата на висша власт над държавите, която да ги принуди към отговорно поведение, е основната пречка пред координирана политика по климатичните промени. Затова се прави допускването, че именно климатичните промени ще са този фактор, който в бъдеще ще доведе до радикална промяна в международната система и създаването на механизми за глобално управление.

* Бойко Вълчев е доктор, доцент в катедра „Международни отношения“ на УНСС.

Увод

Настоящата статия разглежда темата за климатичните промени като един от проблемите на международните отношения, които постепенно заемат все по-челно място сред приоритетите на различните държави и международни организации. В бъдеще тя има потенциал да се превърне във водещия приоритет, който измества всички останали проблеми от първото място. Статията приема за даденост това, което учените от различните направления – климатолози, океанолози, биолози, химици, физици и други – твърдят за установено като тенденции и рискове във връзка с климатичните промени. Анализът по-скоро е концентриран върху реакцията на обществото и политическия елит – дали и до каква степен политическото поведение е детерминирано от информацията, предоставяна от учените по темата. В каква степен действията на държавите и международните организации са адекватен отговор на предизвикателствата, които според учените стоят пред човечеството във връзка с климатичните промени. И ако тези политически действия не са адекватни на проблемите, на какво се дължи това. Работната хипотеза е, че именно структурата на системата на международните отношения пречи за намирането на ефективно решение на проблема с климатичните промени. Ако тази хипотеза се потвърди, то именно климатичните промени могат да бъдат този фактор, който да окаже решаващ натиск за трансформиране на системата на международните отношения в посоката на глобално управление.

Структура на системата на международните отношения

Основните елементи в структурата на международните отношения са националните държави. Те са основните играчи в международните отношения, които във взаимодействието помежду си могат да договарят и налагат спазването на правила. Тези правила обаче ограничават поведението на държавите само до толкова, доколкото държавите се съобразяват с тях. По-силните държави могат да си позволят по-слабо да се съобразят с правилата и по-целенасочено да преследват националните си интереси. Затова силата е издигната в основна категория в международните отношения и различните системи на международните отношения се класифицират по броя на най-силните държави, които си съперничат – били те една, две, три или повече.

Анархията е вторият същностен елемент в съвременната структура на международните отношения. Под анархия се разбира отсъствието на висша власт над националните държави, която да ограничава тяхното поведение (Lechner, 2017). В този смисъл, всяка държава е суверенна да избере такова поведение, което отговаря в най-голяма степен на интересите на нейното население. Анархията се възприема от теоретичите на международните отношения като естествено състояние на нещата и тя не се поставя под съмнение. Анархията обаче не означава постоянен пълен хаос в отношенията между държавите, тъй като неконтролираното поведение на една държава може да доведе до мащабни и разрушителни конфликти с другите държави. Затова наличието на някакъв ред в международните отношения се дължи на ясното разбиране, че поведението на една държава води до ответна реакция от останалите засегнати държави. Всяка държава е суверенно равна на останалите и трябва да се съобразява с евентуалните реакции на другите държави на нейните действия. Регу-

ла принципи са залегнали в Устава на ООН и в Хелзинкските споразумения, за да се избегнат разрушителни сблъсъци между държавите: 1) суверенно равенство на държавите; 2) отказ от заплаха или употреба на сила; 3) ненарушимост на границите и зачитане териториалната цялост на държавите; 4) мирно решаване на споровете; 5) ненамеса във вътрешните работи на другите държави; 6) спазване на международните договорености.

В този смисъл системата на международните отношения е система на равнопоставени държави, които във взаимодействията си взаимно се контролират и се стремят към някакъв световен ред. Същевременно, обаче, колкото по-силна е една държава, толкова по-малко тя се притеснява от реакциите на другите държави. Така най-силните държави в света могат да си позволят да потъпкват основните принципи на международните отношения, около които се крепи световният ред. Те могат да се месят във вътрешните работи на други държави, да не спазват международните договори, които са подписали, или открито да ги денонсират, да прибегват до заплаха или употреба на сила, да нарушават границите и териториалната цялост на свои съседи. В миналото такива държави са се сблъскали със значително превъзхождаща ги военна коалиция от свои противници, която с цената на унищожителни конфликти ги е принуждавала да се съобразяват с принципите на световния ред. С появата на ядрените и водородните бомби обаче волята да се възпира агресивното поведение на силните държави с военни средства намалява, тъй като това би довело до катастрофа. Вместо това се прибегва до икономически санкции, опити за дипломатическа изолация и до пропагандна война. Тези мерки обаче не могат да възпрат една силна държава, ако тя преследва жизненоважни свои интереси.

Малките и средни държави обаче са много по-уязвими от сблъсъци с другите държави. Затова те в малко по-голяма степен

се съобразяват с интересите на другите и спазват принципите на международните отношения. Войните във Виетнам, Афганистан и Ирак обаче ясно показаха, че цената на една военна интервенция в малка държава в съвременната епоха е непосилна дори за най-големите държави, а ползите са съмнителни. Затова редица авторитарни лидери в малки и средни държави могат да си позволяват да правят каквото искат в рамките на своите държави, стига да не нарушават по очевиден начин териториалната цялост на своите съседи. Геноцид спрямо рохинджи в Мианмар, намеса на саудитски войски в гражданските войни в Йемен и Сирия, потъпкване на елементарни човешки права в Турция или Северна Корея не са проблеми, които предизвикват значима международна реакция.

Третият съществен елемент в системата на международните отношения са различните форми на международно сътрудничество. ООН и СТО в глобален план, както и различните конфигурации от държави като Г-7, Г-20, ЕС, НАТО, ОПЕК, МЕРКОСУР, НАФТА, АСЕАН, Шанхайската организация за сътрудничество и др. спомагат държавите да съгласуват поведението си по конкретни теми при наличието на политическа воля. На практика всяка държава участва в поне един формат за сътрудничество, а големите държави – в голям брой такива формати. Всеки един формат осигурява определени клубни блага като достъп до пазари, достъп до финансиране, политическо влияние, гарантиране на сигурността и т.н., затова участието в повече формати предполага по-големи ползи за различните държави. Всички тези формати, с известни уговорки за ЕС, са изградени на междуправителствен принцип и са доброволни. Това означава, че всяко правителство разполага с механизми да блокира онези решения, които не отговарят на неговите интереси, а ако все пак решението мине, правителството може да не го спазва и в краен случай да се оттегли от този формат за сътрудничество. Това е особено вярно за Панела на ООН по климатичните промени и

различните международни споразумения, като Протокола от Киото или Парижките споразумения, сключени в рамките на този формат. Една държава не може да бъде принудена да участва в този формат, да поема задължения, свързани с климатичните промени, нито да спазва поети вече задължения, ако правителството на тази държава не счита, че те отговарят на националните интереси.

С оглед на това може да се обобщи, че съвременната структура на системата на международните отношения не предполага намиране на общо решение на проблема. Глобалното управление за момента се упражнява от 195 национални държави. Всяка държава е суверенна да вземе решение за себе си каква политика по климатичните промени иска да следва, като другите държави не могат да се месят в направения избор, а не съществува наднационална институция, която има власт да влияе върху поведението на държавите. Това е положението на нещата и така ще бъде в обозримо бъдеще. Общо решение на проблема с климатичните промени ще има, ако всички 195 правителства по света, били те авторитарни или демократични, решат да прилагат едни и същи мерки за продължителен период от време и нито едно от тях не спре да прилага тези мерки след смяна на правителството в резултат на демократични избори или преврат. Доколко това е реалистично, ще бъде анализирано в следващия раздел.

Климатичните промени като предизвикателство пред националните държави

На пръв поглед климатичните промени са проблем, който би трябвало лесно да обедини всички държави в прилагане на общи мерки. Това е така, защото в дългосрочен план всички са застрашени от последиците. Наистина има известни нюанси – северните държави като Канада, Русия и скандинавските страни ще бъдат по-слабо засегнати първоначално от негативните последици в сравнение с

Управление на ресурси и разходи

държавите на екватора и тропиците. Това обаче е по-скоро отсрочка за тях и в по-далечното бъдеще те ще пострадат почти толкова, колкото и останалите. Следователно, би трябвало всички държави да се стремят към ефективно решаване на проблема и сравнително лесно да се постигне компромис. Това действително се случва в началото на борбата с климатичните промени, когато през 1992 г. е подписана Рамковата конвенция на ООН за изменението на климата от Рио, а през 1997 г. е подписан Протоколът от Киото с конкретни мерки за ограничаване на глобалното затопляне. На практика всички са съгласни, че е хубаво да бъдат избегнати климатичните промени.

Оттогава насам обаче близо двадесет години усилията за намиране на общо решение се сблъскват с един основен проблем и той е колосалната цена за справянето с проблема. Бившият главен икономист на Световната банка, Никълъс Стърн, публикува доклад през 2006 г., който оценява нуждата от инвестиции за борба с климатичните промени на около 1% от глобалния БВП или около 200-300 млрд. долара годишно, за да се избегнат загуби от 5 до 20% от глобалния БВП към 2100 г. По-късни оценки на Маккинси оценяват нужната инвестиция на около 500 млрд. долара към 2020 г. и към 800 млрд. долара към 2050 г. (McKinsey&Company, 2013). Цената скача допълнително, ако не бъдат взети навременни мерки.

Въпросът е кой и как да плати тази цена. Първоначалният дебат се концентрира върху въпроса кой е отговорен за натрупаните емисии в атмосферата. Категоричният отговор е, че индустриализираните държави от Европа и Северна Америка в най-голяма степен са отговорни за натрупаните емисии и затова те в най-голяма степен трябва да платят за решаване на проблема. Страни като Китай, Индия, Бразилия, африканските държави или страните от Югоизточна Азия ясно заявяват, че те в момента развиват своите икономики и наваксват изоставане-

то си спрямо Запада и не са съгласни заради климатичните промени да бъдат принудени да останат на преиндустриално ниво на развитие, докато Западът вече е изградил своята индустрия. Затова през 1997 г. в Протокола от Киото заляга принципът, че развитите индустриални държави следва да се опитат да ограничат емисиите си с 5 до 8% спрямо нивата от 1990 г. Същевременно, страните от Юга, включително Китай, Индия и Бразилия, следва да ограничават емисиите си до нива, „обичайни за бизнеса“, което те тълкуват като липса на ограничения. Така от самото начало някои от водещите икономики в света са освободени от задължения, докато развитите страни са длъжни да поемат цената за борба с климатичните промени. За скептиците по отношение на климатичните промени това решение е несправедливо и то им дава основание да откажат да прилагат Протокола.

Остава да се види дали мерки за борба с климатичните промени в някои държави, били те и някои от най-развитите, биха довели до глобално ограничаване на парниковите емисии. Много бързо след подписването на Протокола от Киото икономистите дават своята присъда. Да предприемаш мерки за ограничаване на емисиите е колосална инвестиция, която намалява конкурентоспособността на твоите стоки. Затова стоки, произведени в ЕС или САЩ при по-ниско изхвърляне на емисии, ще излизат много по-скъпи за същото качество спрямо стоки, произвеждани в Китай, Индия или Бразилия при високи нива на изхвърляне на емисии. Ако потребителите правят рационален избор, те ще изберат поевтината стока за същото качество, независимо от нейния произход и екологичен отпечатък. Следователно, инвестиране в намаляването на емисиите означава инвестиции в намаляване на своя пазарен дял за сметка на своите конкуренти на международната сцена и без гарантиран ефект в борбата с климатичните промени. Именно с такива аргументи САЩ реши през 2000 г., че след като

Китай няма съществени задължения по Протокола от Киото, икономическите интереси на САЩ налагат Вашингтон да не ратифицира и да не прилага това международно споразумение за борба с климатичните промени. Така в периода до 2012 г. само климатични рицари като ЕС, Япония и Австралия положиха усилия в опит да ограничат емисиите си.

Глобалната равностметка е, че за периода от 1990 до 2012 г., вместо да намаляят с 5-8%, световните емисии са нараснали с 40% (Официален сайт на Световната банка). Увеличението се дължи най-вече на страни като САЩ, Китай и Индия, а именно това са страните, извели най-големи икономически ползи и постигнали най-висок ръст на икономиките си. Изводът е, че борбата с климатичните промени е хубаво нещо, но най-хубаво е другите държави да се борят с климатичните промени, а твоята собствена държава да стои настрана и да се развива икономически за тяхна сметка. Този извод направи постигането на ефективно международно споразумение за периода след Протокола от Киото невъзможно. Всяка една от водещите държави влезна в преговорите с идеята, че би искала да поеме по-малко ангажменти от своите конкуренти, за да има конкурентни предимства спрямо тях на международните пазари. Дори и ентузиазизираната подкрепа на САЩ за постигането на глобално споразумение не даде ефект, защото САЩ не бе готов да влезне в споразумение, в което американският ангажмент е по-голям от китайския. Страни като Индия и Бразилия, страните от Африка, Азия и Латинска Америка бяха готови да блокират каквато и да било сделка, която не им предоставя поне 100 млрд. долара до 2020 г. от развитите страни за справяне с последиците от климатичните промени. В крайна сметка, през 2015 г. се стигна до подписването на Парижките споразумения, което бе отчетено като огромен успех, но те се характеризират с една основна слабост. Държавите не са поели общ ангажмент с колко възнамеряват да намалят емисиите

си, а всяка държава е представила собствена индикативна програма, към която ще се стреми да се придържа. При положение че повечето държави възприемат мерките за борба с климатичните промени като надлъзване кой ще поеме най-малък ангажмент, за да си осигури най-големи конкурентни предимства, не е учудващо, че повечето национални планове не са толкова амбициозни, колкото препоръчват учените.

За да се прецени колко правят водещите държави за борба срещу климатичните промени, изследване, публикувано в сп. „Нейчър комюникейшънс“, екстраполира ангажментите, поети от тези държави, в световен мащаб (Watts, 2018b). Така, ако ангажментите, поети от Китай, се следваха от всички държави в света, то покачването на температурите би било от порядъка на 5,1 градуса спрямо прединдустриалната епоха. Подобно е положението с ангажментите, поети от Русия, Канада, Аржентина, Южна Африка, Саудитска Арабия и Либия. Политиките на САЩ и Австралия, екстраполирани в световен мащаб, биха довели до 4 градуса покачване на температурите. Дори привидно амбициозните усилия на ЕС биха довели до 3 градуса покачване, което е два пъти повече от заложеното в Парижките споразумения. Единствено Индия полага усилия, които биха довели до 2,1 градуса покачване, а страните от екваториална Африка – покачване от пог 2 градуса. Очевидно, ако няма рязка промяна в поведението на държавите, Парижките споразумения ще са поредният международен договор, който не е спазен, и отиваме към покачване на температурите от много над критичната граница от 2 градуса, потенциално 4-5 градуса.

Очаквани ефекти от климатичните промени при 4 градуса покачване на температурите

За повечето обикновени хора, дали покачването ще е от 1,5 градуса или от 4 градуса

Управление на ресурси и разходи

е все едно. За екосистемите на планетата такава разлика е колосална. Много от процесите на Земята са фино балансирани за такива условия на живот и рязка промяна на температурите нарушава тези процеси. Така покачването на температурите от 4 градуса е вероятно да доведе до разтапяне на полярните шапки и до покачване на нивото на световния океан с 20-25 метра. Приблизително половината човечество живее в крайбрежни зони до 25 метра надморска височина, включително мегаполиси като Ню Йорк, Токио, Шанхай, Лондон, Истанбул, Рио де Жанейро и т.н. Покачването е вероятно да отнеме няколко години, като прогнозите са до края на века покачването да е в рамките на 1 м., но днес учените започват да се притесняват, че първоначалните им прогнози са били твърде оптимистични. Друг от очакваните ефекти е унищожителни урагани, които периодически да опустошават крайбрежията на Тихия, Атлантическия и Индийския океан, които още не са залети от океана.

Прогнозите за вътрешността на континентите не са по-оптимистични. Засушаването най-вероятно ще елиминира близо една трета от запасите от прясна вода на планетата (<http://globalwarming.berrens.nl/globalwarming.htm>), създавайки огромни проблеми при напояването в земеделието. В резултат може да се очаква повсеместен глад не само в големи части от Африка, но и в Индия, Китай и Латинска Америка. Освен това, засушаването и високите температури могат да превърнат горските масиви в подходящ материал за унищожителни пожари. Опитът с пожарите в Калифорния през 2018 и 2019 г. показва, че дори и да не бъдат подклаждани от вятър, то пожарите сами генерират вятър и се разпространяват със скорост, достигаща до 220-270 км/ч на места, и температура от 500 до 1400 градуса Целзий (Vaillant, 2018). Такава скорост на разпространение на пожарите не е по силите на никоя пожарна служба. Веднъж разгорели се, такива пожари могат да по-

метат не само горските масиви, но и земеделски посеви, населени места и след себе си да оставят пустиня. Така до средата на века можем да очакваме процеси на деградация в централните американски щати, Индия, Испания и гори Амазония.

Рязкото свиване на зоните, благоприятни за живот, предполага разселване на милиони хора в посока най-вече северни райони на Европа, Америка и Азия като Канада и Сибир. Подобно масирано преселение няма как да не доведе до враждебна реакция на местното население и до въоръжени конфликти, които още повече да усложнят една наглед вече безнадеждна ситуация.

Ако подобни прогнози изглеждат пресилени и апокалиптични, следва да се има предвид, че учените още слабо разбират самозасилващите се ефекти на климатичните промени, т.нар. *loophole effects*. Сравнително лесно разбираем сред тях е ефектът от топенето на полярните шапки върху глобалното затопляне. Ако ледената повърхност отразява около 80-90% от получаваната от слънцето топлина обратно в космоса, то световният океан абсорбира 95% от получавана топлина. Така разтапянето на полярните шапки води до още по-бързо затопляне на земята. Друг такъв ефект е топенето на пермафроста в северните субполярни области, тъй като, според учените, преди той да замръзне, тези области са се състояли от блатата и мочурищата, съдържащи в себе си големи количества въглероден диоксид и метан. С размразяването им е вероятно в атмосферата да се отделят до 500 млрд. тона метан и въглероден диоксид, което би компенсирало всякакви опити за ограничаване на парниковите емисии от човечеството. Учените погодират, че както океаните, така и растителният свят, които за момента абсорбират немалка част от изхвърляните парникови газове, след определена точка на насищане ще започнат да отделят в атмосферата такива газове. Така, наред с евентуалното унищожение на горите чрез пожари, ще отпаднат основните

фактори, които забавят за момента климатичните промени. Затова не е учудващо, че заради тези самозасилващи се ефекти, ако се стигне до покачване от 4 градуса, то ще се стигне и до покачване от 5 и 6 градуса. А както посочват палеонтолозите, точно с 6 градуса са се били покачили температурите преди 251 млн. години по време на Пермското измиране, когато 95% от всички растителни и животински видове са изличени от лицето на Земята. Един от най-авторитетните еколози, сър Дейвид Атънбъро, коментира всичките тези научни данни, като заявява, че краят на човешката цивилизация е на хоризонта (The Guardian, 2018).

Влияние върху политическите дебати

Логично е да се очаква, че тези прирещителни факти ще предизвикат остра обществена реакция и ще се пренесат в сърцето на политическите дебати. Големи надежди в тази насока се възлагаха през първото десетилетие на века, когато броят на публикациите по темата в пресата рязко нарасна, а Нобеловата награда за мир през 2007 г. отиде за Панела на ООН по климатичните промени и бившия американски вицепрезидент Ал Гор, изнасящи по света поредица от лекции по темата. Изследване на Галъп от 2008 г. в 128 страни показва, все пак, че близо една трета от хората по света никога не са чували за климатичните промени, а едва около 47% считат климатичните промени за сериозна заплаха (Ray, 2009). По-късни изследвания от 2015 г. показват, че подкрепата за решителни мерки за борба с климатичните промени в развитите страни постепенно намалява (Globescan, 2015). Нещо повече, влиятелни политици започнаха да поставят под съмнение резултатите от научните изследвания и самото съществуване на климатични промени, съответно нуждата от предприемане на каквито и да било действия за борба с тях. Сред тези политици са бившите американски президенти Джордж

Буш мл. и Доналд Тръмп, и президентът на Бразилия Жаир Болсонару. Това са политици, които, заемайки висока държавни позиция, блокират възможността техните страни да се включат в борбата с климатичните промени. Техните усилия не са само насочени към блокиране на мерките и политиките за борба с климатичните промени, но и към насаждане на убеждение в обществото, че този проблем е измислен или поне силно пресилен. Така администрацията на Джордж Буш мл. системно редактира научните доклади на консултативните съвети към президентството, като отстранява всякакви препратки към климатичните промени като доказан и установен проблем. Нещо повече, Конгресът на САЩ започва разследване през 2006 г. срещу Майкъл Ман, Реймънд Брадли и Малкълм Хюз, авторите на едно от най-авторитетните научни изследвания от 1998 г., доказващи рязкото покачване на температурите по света в резултат на климатичните промени (The Guardian, 2010). Целта е да се докаже, че те са манипулирали данните си, за да постигнат този ефект, и да се установи кой и защо е финансирал подобна манипулация. Подобна яростна кампания е съчетана с категорични изявления от страна на тогавашния американския президент, че няма климатични промени, или ако има, те не са резултат от човешка дейност.

Политиката на последната американска администрация съчетава същите публични изявления, манипулиране на научните доклади със системен опит средствата, отгеляни за научни изследвания в областта на екологията, да бъдат драстично орязани.

Президентът на Бразилия Жаир Болсонару също категорично заявява, че климатичните промени са марксистка измислица, целяща да постави ограничения пред икономическото развитие на Запада. След встъпването си през януари 2019 г. той изтегли Бразилия от Парижките споразумения, позволи масивно обезлесяване на амазонските гори и гори прокарване на магистрали през Амазония, а

Управление на ресурси и разходи

бюджетите и правомощията на природозащитните агенции в Бразилия бяха рязко ограничени (Fearnside, 2018). Така темпът на обезлесяване в Амазония се утрои, а специални законодателни промени класифицираха като терористи активистите на международните природозащитни организации като Грийнипийс или Световния фонд за дивата природа. Тъжното е, че дори и след време да се осъзнае колко вредно е за цялата планета унищожаването на амазонските гори, то тяхното възстановяване би било невъзможно.

Много страни, особено от ЕС, изразяват силно притеснение от подобно развитие в Бразилия. Принципите на системата на международните отношения обаче правят предприемането на каквито и да било превантивни действия невъзможно. Както САЩ, така и Бразилия, са суверенни държави и като такива имат право да провеждат такава екологична политика, каквато считат, че отговаря най-пълно на националните им интереси. Всеки опит да им се въздейства би бил намеса във вътрешните им работи. Затова останалите държави по света, които наблюдават случващото се в САЩ и Бразилия, съзнават, че катастрофалните ефекти ще ги засегнат пряко в перспектива и въпреки това са безсилни да се намесят.

Затворническата дилема и климатичните промени

В някаква степен климатичните промени са най-голямото предизвикателство пред съществуващата система на международните отношения. За момента системата се основава на разбирането, че всяка държава е суверенна да следва определена политика и това ще се отрази върху жизнения стандарт и сигурността на нейното население. Доколкото всички държави следват относително рационални политики, то сигурността и жизненият стандарт във всички държави ще се повишават.

Климатичните промени обаче са трансграничен проблем. Всички допринасят за

него, но не в еднаква степен. И ако една държава заложи на по-бурно икономическо развитие, тя ще генерира по-високо благосъстояние за своите граждани, а негативните последици ще се разпределят поравно върху всички държави, защото парниковите емисии не спират на границата. Така държавите имат икономически интерес да пренебрегнат заплахата от климатичните промени. Същевременно, опитите на отделни държави да инвестират в намаляването на парниковите емисии ясно показват, че това намалява тяхната конкурентоспособност и пречи на развитието на икономиката им. Ползите от гледна точка на сигурност от такива действия са за всички, но икономическите негативи са за съответната държава.

Следователно, по отношение на климатичните промени държавите се намират в своеобразна затворническа дилема (Abrams, 2013) (Затворническата дилема е подробно изследван модел в теорията на международните отношения, при който цената на сътрудничеството е по-висока от цената на конфликтното поведение. В резултат, страните в затворническата дилема неизбежно влизат в конфликт, който им вреди, но опитите за избягване на конфликта биха имали още повече негативи за тях (Picardo, 2018; Peterson, 2015). За тях наглед е по-изгодно да действат некооперативно и да залагат на икономическо развитие вместо на борба с климатичните промени. За всяка една от тях оптималното е те да зложат на икономическо развитие, докато всички останали ограничават емисиите си, за да се избегне глобалното затопляне. Но ако всички или поне голям брой държави зложат на такава наглед печеливша стратегия, то икономическото им развитие ще е временно, докато ефектите от климатичните промени не опустошат Земята и потенциално човешката цивилизация не бъде изличена. От друга страна, дори и всички да зложат на кооперативното поведение и борба с климатичните промени, това ще струва огромни усилия и ще има висока

социална цена, която определени прослойки в обществото няма да са готови да платят. Следователно, във вътрешнополитическите сблъсъци, неминуемо ще се появят политически сили, които ще заложат на отричането на климатичните промени и отказа от борба с тях, и те ще получат обществена подкрепа. В такъв случай всеки път, когато има избори в някоя от големите и влиятелни държави, е вероятно общият фронт за борба с климатичните промени да се разпадне.

Каква е вероятността за период от 50 години всички държави по света да се обединят около последователна политика за борба с климатичните промени и в никакъв момент нито една от тях да не се изкуши да се пресегне за ползите от дефектирането? Каква е вероятността обществата в различните държави да понесат такова усилие, без да се разбунтуват и да отхвърлят борбата с климатичните промени като вредна и ненужна? Нищожна. Най-вероятно всички правителства, които се стремят да ограничат климатичните промени, ще се сблъскват с ожесточена критика от отрицателите на климатичните промени. Колкото по-видими са ефектите от климатичните промени, толкова по-висока ще е и цената за избягването им, защото ценно време е пропуснато. Затова най-вероятно противопоставянето по този въпрос ще се ожесточава, вдигайки залога до немислими граници. Единственото, което може да се предскаже, е, че противопоставянето по темата в 195 държави ще води до променливи успехи и до променлива география на държавите, полагащи усилия за борба с климатичните промени, а това няма да е достатъчно да се предотврати най-неблагоприятният сценарий от покачване на температурите до 4-5 градуса спрямо преиндустриалната епоха.

Популизъмът и климатичните промени

В крайна сметка, какво прави популистски призови за отричане на климатичните

промени толкова печелившия стратегия за политиците? На първо място, цялата наука за климатичните промени е доста сложна. Пермафрост, парникови емисии, въглероден цикъл, екстремални климатични явления – това не са гуми, които всеки разбира, да не говорим за сложните процеси, които стоят зад тях. Следователно, всеки политик, който застава пред обществото и настоява, че цялостната политика на държавата трябва да е съобразена с тези процеси, е вероятно да не бъде разбран от голямото мнозинство от избирателите си. Обратното, политик, който заявява, че няма климатични промени, ще бъде разбран от всички, дори и някои да не са съгласни с него. В крайна сметка, ако победител на изборите е този, който спечели повече гласове, то по-вероятно е изборите да се спечелят и от този, който се застъпва за по-простите и разбираеми мерки, каквото и да мислят учените за тях.

Второ, има изключително влиятелни браншове на икономиката, които биха загубили много от решителни мерки за борба с климатичните промени. Възгледобив, стоманодобив, газодобив, нефтодобив и нефтопреработка, самолетостроене, автомобилостроене, химическа индустрия, строителство, земеделие – всички те са застрашени от борбата с климатичните промени, защото някои ще трябва да бъдат закрити, а други да претърпят огромни трансформации. Следователно, фирмите в тези браншове имат интерес да финансират кампаниите на тези политици, които отричат съществуването на климатичните промени и да отложат във времето прилагането на болезнените мерки. В крайна сметка, предприятията от тези браншове следват някакви бизнес планове, направили са си сметка кога ще изплатят първоначалните инвестиции и ще излязат на печалба и ще са склонни да правят грасични технологични промени едва когато тези печалби бъдат генерирани. Ако учените твърдят, че мерките за борба с климатичните промени трябва да се предприемат преди

Управление на ресурси и разходи

да бъдат генерирани тези печалби, учените ще трябва да почакаат.

Трето, човешката природа като цяло е податлива на страха от драматични промени. Прогнозите на учените са апокалиптични, необходимите промени са всеобхватни и никой не знае какво ще спечели и какво ще загуби по пътя. Естествената защитна реакция на организма е да си кажеш „не го разбирам, не го искам, не вярвам да се случи“ и немалко хора залагат именно на такава тактика на щрауса. Когато след време последиците от климатичните промени бъдат повсеместни и невъзможни за игнориране, подобна ирационална реакция вероятно би била по-ограничена, но дори и тогава вероятно би имало хора, които биха предпочели да се затворят в черупките си и да игнорират проблема, отколкото да се замислят какво те биха могли да направят, за да го предотвратят.

И накрая, логиката на поведението на един политик е краткосрочна. Не го интересуват последиците от неговите действия до 4 години – период, в който може да разчита да бъде преизбран. Негативните ефекти от климатичните промени ще се проявят в пълната си сила след 30, 50 и 100 години. Същевременно, ползите от една разрушителна за климата политика биха били краткосрочни и биха помогнали на този политик да заяви „вижте колко добро е състоянието на икономиката; ако ви харесва икономическото развитие, ме преизберете“. Такъв политик може да осмее рецептата на политическите си опоненти, които залагат на неблагоприятна в краткосрочен план политика в името на вероятни дългосрочни ползи. Известна е репликата на Джон Мейнар Кейнс срещу критици, че предписваните от него политики са вредни в дългосрочен план, че „в дългосрочен план всички ще сме мъртви“. Следвайки тази логика, за един политик, особено на възраст от 60 или 70 г., изглежда по-рационално да заложи на популистки мерки и да се радва на облагите от управлението, без да мисли, че след 30 или 50 г. ще проклинат изборите, правени днес.

Взети заедно, тези четири фактора обясняват защо популизмът постига успехи в отделните държави и защо е малко вероятно смазващо мнозинство от общественото мнение да бъде спечелено за каузата за борба с климатичните промени.

Логично изниква въпросът: обречена ли е Земята и има ли начин държавите да излязат от затворническата дилема по отношение на климатичните промени? Един от вариантите е, ако учените намерят такива технологични решения, които да позволят парниковите емисии да бъдат извлечани от атмосферата. Хиляди учени работят над такава решение, но дали то ще се сбъдне е извън контрола на политиците и дипломатите. Политиците и дипломатите трябва да се опитат да постигнат работещо общо споразумение по климатичните промени. Според учените, времето за постигане на таква споразумение е изключително кратко – 12 години; в противен случай ще се сбъднат най-катастрофалните сценарии (Watts, 2018a). Много от водещите държави обаче демонстрират явна липса на политическа воля за правене на компромиси. Китай не е склонен да ограничи въглеродобива си, стоящ в основата на икономическия му растеж, САЩ, Канада и Русия – нефтодобива и газодобива, а Бразилия е решена да пристъпи към изсичане на амазонските гори.

Глобално затопляне и глобално управление

Ако държавите не са способни сами да излязат от затворническата дилема, редно е да се допитаме до теорията как може да се излезе от затворническа дилема. Един от най-блестящите математици на XX в., Джон Форбс Наш, предлага решение. Според теорията на Наш, различните играчи (или държави) могат да постигнат оптимален резултат не като се стремят към най-добрия резултат за всеки взет поотделно, а като измислят заедно общо решение, което удовлетворява максимално интересите на всички, и след това се придържат към това решение.

Затворническата дилема се дължи на рационалния индивидуализъм, характерен за националните държави. Ако се прибегне към рационален мултилатерализъм, държавите ще излязат от затворническата дилема. Според учените, има такова решение, при което парниковите емисии могат да бъдат сведени до нула и въпреки това да се запазят условия за устойчив растеж. Въпросът е как то да бъде съблюдавано от всички. Логичният отговор е: чрез строги санкции при нарушаването му и чрез наднационален механизъм за контрол как се спазва споразумението.

Повечето държави незабавно биха отхвърлили подобно решение, защото то много напомня на световно правителство, което би нарушило принципа на суверенитета им и би се намесвало по неприемлив начин във вътрешните им работи. Съществуват, обаче, разумни аргументи защо глобално управление по въпросите на глобалното затопляне има приоритет пред принципа на суверенитета и ненамесата във вътрешните работи.

До момента принципът на суверенитета и ненамесата във вътрешните работи защитава всяка държава от вреди, които други държави могат да ѝ нанесат. Днес обаче се оказва, че тези два принципа не защитават никоя държава от вреди. Напротив, всяка една държава може чрез горенето на въглища или изсичането на гори да извлече ползи за себе си и същевременно да нанесе огромни вреди на всички държави на Земята. В този смисъл изхвърлянето на парникови газове в атмосферата е нарушение на суверенитета и намеса във вътрешните работи на всички държави. По мащаба на последиците гори може да се приеме, че изхвърлянето на парникови газове е по-сериозна заплаха за сигурността от войното на война и следователно трябва да се санкционира по-строго от агресията в международните отношения. А държавите, твърдо решени да продължат с политиката на парникови емисии, не могат да се позовават на собствения си суверенитет, за да нарушават суверенитета на останалите държави.

За момента множество държави се изкушават да злоупотребяват, като пренебрегват поредица подписани международни споразумения като Конвенцията от Рио, Протокола от Киото и Парижките споразумения. Това е така, защото: 1) няма санкционен механизъм; и 2) след като и други си позволяват да не спазват договореностите, вратата в ползата от договорените мерки се размива. При наличие на ясен санкционен механизъм и съзнание, че всички спазват договорените мерки, импулсът да се изправиш срещу всички в името на краткосрочни икономически ползи или вътрешнополитически съображения може да бъде овладян (Hossain, 2018).

За съжаление сега съществуващият санкционен механизъм по линия на Съвета за сигурност на ООН (СС) не е приложим. Причината е, че три от постоянните членки на СС – САЩ, Русия и Китай – са сред най-отявлените скептици по отношение на борбата с климатичните промени и същевременно разполагат с правото на вето по всяка резолюция, внесена в СС. В резултат на това, да се възложи на СС контролът по спазването на едно всеобхватно споразумение за борба с климатичните промени е равносилно на отказ от каквито и да било санкционни механизми. Затова е необходимо създаването на отделен санкционен механизъм, в който големите държави не разполагат с правото на вето. Тогава как могат да бъдат мотивирани големите държави да се включат в подобен санкционен механизъм? Това е въпрос, на който трудно може да се намери решение. За момента системата на международните отношения им дава суверенитет над решението дали да се включат в такъв механизъм и те не могат да бъдат санкционирани, ако откажат да се включат. Следователно, ако те предпочетат да саботират усилията за намиране на наднационално решение на проблема с глобалното затопляне, те имат пълно право на това съгласно съвременните парадигми. Да се откажат от това свое суверенно право, трайно да ограничат

Управление на ресурси и разходи

суверенитета си и да се подчинят на една наднационална институция изглежда фундаментална грешка от гледна точка на индивидуалния рационализъм. Обаче именно този индивидуален рационализъм е вкарал гържавите в затворническата дилема и с ускорени темпове ги тласка към катастрофа. Затова системата на международните отношения се нуждае от радикална реформа, от смяна на парадигмите. Постепенно националните гържави трябва да бъдат изместени от наднационални механизми за вземане на решения, които да контролират онези крайни прояви на гържавите, които застрашават живота на Земята. Дали гържавите ще осъзнаят скоро тази жизнена необходимост и доброволно ще прехвърлят част от суверенитета си на наднационално ниво, или ще оказват съпротива до момента, когато мащабите на природните катаклизми ги принудят да отстъпят, е без значение. Рано или късно климатичните промени ще тласнат света към глобално управление.

Срещу такава форма на глобално управление естествено би се надигнало огромно недоволство. Цялата история на националните гържави през последните десетилетия и столетия е свързана с насаждане на привързаност именно към националната гържава и най-омразното на патриотизма е опит отвън или отгоре да се ограничи свободата на действие на гържавата. Показателно е, че в Бразилия близо 75% от населението се страхува от външно нападение от голяма гържава, заради природните богатства на страната (Folha Ambiental "Pesquisa mostra opinião de brasileiros sobre o meio ambiente", 2018). Затова преходът от национални гържави към наднационално управление няма да мине без сътресения. Следва да се има предвид, обаче, че един подобен експеримент за частичен отказ от суверенитет в името на общото благо постига значими успехи в лицето на Европейския съюз. Националните гържави в ЕС са успели да преодолеят онези най-разрушителни крайности във взаимоотношенията

си, които столетия наред са ги връщали назад в икономическото и социалното развитие. Днес те се ползват със завидно ниво на икономическо и социално благосъстояние и изглежда, че частичният отказ от суверенитет не е подкопал, а е засилил националните гържави, отслабвани преди от хронични конфликти. Това е примерът, който подсказва, че преминаването към глобално управление може би вещае не само постепенно овладяване на климатичните промени, но и нова ера на сътрудничество и благосъстояние. Това би била ера, в която анархията и силата в международните отношения биха загубили голяма част от значимостта си.

Заклучение

В увода бе формулирана хипотезата, че структурата на системата на международните отношения пречи за намирането на ефективно решение на проблема с климатичните промени. Цялостният анализ категорично потвърждава тази хипотеза. Националните гържави са основният елемент в системата на международните отношения и те ревниво пазят своя суверенитет и произлизаща от това анархия в международните отношения. Поведението им се диктува от рационален индивидуализъм, при който всяка гържава се стреми да максимизира ползите си за сметка на останалите гържави. Пред заплахата от глобално затопляне обаче този рационален индивидуализъм пречи на гържавите да намерят общо решение, което да предотврати катастрофалните сценарии. Оказва се, че страните, които положат най-много усилия за ограничаване на парниковите емисии, най-драстично намаляват конкурентоспособността си и най-много губят в краткосрочен план откъм икономическо развитие. Затова гържавите се въздържат да поемат значими ангажменти в тази насока, разчитайки, че някой друг ще предприеме необходимите действия за борба с климатичните промени. В резултат, за периода на действие на Протокола

от Киото, глобалните емисии са нараснали с 40%, вместо да намалеят с 5-8%. Според учените, ако не настъпи радикална промяна в поведението на държавите, ни грози покачване на средните температури с 3, 4 или дори повече градуса спрямо прединдустриалната епоха. Последствията от това биха били катастрофални както за крайбрежните райони, застрашени от покачващо се ниво на световния океан и все по-чести урагани, така и за вътрешността, застрашена от засушаване и унищожителни пожари. Затова може да се обобщи, че държавите се намират в затворническа дилема по отношение на климатичните промени. Те не желаят да предприемат решителни действия, защото това би навредило на икономиката им, но ако не действат съгласувано, ги грози още по-страшна участ.

Изводът от настоящия анализ е, че за да излязат от затворническата дилема, държавите трябва да пристъпят към радикална реформа в системата на международните отношения. Те трябва да се откажат от част от своя суверенитет и да го прехвърлят на наднационален механизъм за вземане на решения, който да гарантира, че всички ще участват поравно в усилията за борба с климатичните промени. Единствено съзнанието, че такъв механизъм е крайно необходим и справедлив може да мотивира държавите да пристъпят към него. Рано или късно обаче ще се пристъпи към такова глобално управление, тъй като индивидуално решение на проблема с климатичните промени няма.

Цитирани източници:

Официален сайт на Световната банка.
<https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.GHGT.ZG?view=chart>

(Официален сайт на Световната банка.

<https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.GHGT.ZG?view=chart>)

Abrams, Evan, 2019. "Climate change is the ultimate prisoners' dilemma". *Global Risk In-*

sights, 9.05.2013. <https://globalrisksights.com/2013/05/climate-change-is-the-ultimate-prisoners-dilemma/>

"A degree by degree explanation of what will happen when the Earth warms" <http://globalwarming.berrens.nl/globalwarming.htm>, достъпно на 4.12.2018 г.

("A degree by degree explanation of what will happen when the Earth warms" <http://globalwarming.berrens.nl/globalwarming.htm>, достъпно на 4.12.2018 г.)

"Climate change debate overheated after sceptic grasped 'hockey stick'". *The Guardian*, 9.10.2010. <https://www.theguardian.com/environment/2010/feb/09/hockey-stick-michael-mann-steve-mcintyre>

"David Attenborough: collapse of civilisation is on the horizon". *The Guardian*, 3.12.2018. <https://www.theguardian.com/environment/2018/dec/03/david-attenborough-collapse-civilisation-on-horizon-un-climate-summit>

Fearnside, Philip, 2018. "Why Brazil's New President Poses an Unprecedented Threat to the Amazon". Yale School of Forestry and Environmental Studies, 8.11.2018. <https://e360.yale.edu/features/why-brazils-new-president-poses-an-unprecedented-threat-to-the-amazon>

Folha Ambiental, 2018. "Pesquisa mostra opinião de brasileiros sobre o meio ambiente", 11.05.2018. <http://www.renctas.org.br/en/folha-ambiental-pesquisa-mostra-opiniao-de-brasileiros-sobre-o-meio-ambiente/>

Hossain, Moazzem, Robert Hales, Tapan Sarkar, 2018. *Pathways to a Sustainable Economy: Bridging the Gap between Paris Climate Change Commitments and Net Zero Emissions*. Springer International Publishing, London.

Lechner, Silviya, 2017. "Anarchy in International Relations". *Oxford Research Encyclopedia in International Relations*, Oxford, November 2017.

McKinsey & Company, 2013. *Pathways to a Low-*

Управление на ресурси и разходи

Carbon Economy: Version 2 of the Global Greenhouse Gas Abatement Cost Curve.

<https://www.cbd.int/financial/doc/Pathwaystoalowcarboneyconomy.pdf>

Ray, Julie, 2009. "Awareness of Climate Change and Threat Vary by Region". *Gallup*, 11.12.2009. <https://news.gallup.com/poll/124652/awareness-climate-change-threat-vary-region.aspx>

Peterson, Martin, 2015. "The Prisoner's Dilemma". Cambridge University Press, Cambridge.

Picardo, Elvis, 2018. "The Prisoner's Dilemma in Business and the Economy". *Investopedia*, 28.06.2018.

<https://www.investopedia.com/articles/investing/110513/utilizing-prisoners-dilemma-business-and-economy.asp>

Vaillant, John, 2108. "Hellfire: This is what our future looks like". *The Guardian*, 10.10.2018.

<https://www.theguardian.com/world/ng-interactive/2018/oct/10/climate-change-what-will-happen-hellfire-california-forest-fires>

Watts, Jonathan, 2018a. "We have 12 years to limit climate change catastrophe, warns UN". *The Guardian*, 8.10.2018. <https://www.theguardian.com/environment/2018/oct/08/global-warming-must-not-exceed-15c-warns-landmark-un-report>

Watts, Jonathan, 2018b. "Policies of China, Russia and Canada threaten 5C climate change, study finds". *The Guardian*, 16.11.2018.

<https://www.theguardian.com/environment/2018/nov/16/climate-change-champions-still-pursuing-devastating-policies-new-study-reveals>

"Wealthy Countries Less Concerned about Climate Change: Global Poll". *GlobeScan*, 26.11.2015. <https://globescan.com/wealthy-countries-less-concerned-about-climate-change-global-poll/>